

SŁOWACKIE DEMINUTYWA W FUNKCJI EUFEMIZUJĄCEJ

MARIOLA SZYMCZAK-ROZLACH

Instytut Filologii Słowiańskiej, Uniwersytet Śląski, Katowice, Polska

SZYMCZAK-ROZLACH, Mariola: Slovak diminutives with euphemizing function. *Jazykovedný časopis (Journal of Linguistics)*, 2018, Vol. 69, No 3, pp. 589 – 599.

Abstract: The subject of the study is a group of selected expressive lexical units with positive connotation, euphemisms and euphemistic diminutives belonging to the category of amelioratives. These units function within a broadly understood expressive lexicon, used to express different emotions, including negative valorization. The author assumes that expressiveness is a very important element of interpersonal communication in terms of nomination and she finds the expressive function of the language as the key one. Among the euphemizing derivatives (quasi-diminutives) and diminutives, the author distinguishes categories of nouns, adjectives and verbs. The boundaries of the units forming the ameliorative category are fuzzy and very variable. The sample material of euphemisms and diminutives in the euphemistic function comes primarily from the available monolingual dictionaries of the Slovak language and is respectively verified by examples from the National Corpus of the Slovak language. Ameliorative-diminutive forms, which also occur in the euphemizing function, became the objects of detailed analysis. From among ameliorative forms, the euphemisms (including also diminutives as well as children's lexicon) deserve a special attention.

Keywords: Slovak, expressiveness, lexicon, diminutives, euphemisms

Przedmiotem niniejszych rozważań są wybrane ekspresywne jednostki leksykalne o konotacji pozytywnej (**LJ s kladným expresívnym príznakom**) eufemizmy oraz deminutywa eufemizujące, należące do kategorii melioratywów. Jednostki te funkcjonują w ramach szeroko pojmowanego słownictwa ekspresywnego, służącego wyrażaniu różnych emocji, także o waloryzacji negatywnej.

Eufemizmy, które stanowią przedmiot badań są to jednostki o pozytywnym zabarwieniu, tworzące warstwę wyrazów ekspresywnych w języku słowackim. Chętnie z nich korzystamy zwłaszcza wtedy, kiedy wyrażamy się w sposób oględny, nie chcąc kogoś urazić lub zranić. Są zatem swoistymi zamiennikami lepszego, bardziej kulturalnego sposobu komunikowania się. Oprócz ekspresywności eufemizmom towarzyszą nieodłącznie intensywność cechy, a także wartościowanie. Eufemizmy realizują się na płaszczyźnie morfologiczno-leksykalnej i wśród nich można wyróżnić derywaty deminutywne (*darebáčik*), a także eufemistyczne deskrypcje (*byť v družom stave*) oraz substytucje (*senior* zamiast *dôchodca*). Tym jednostkom leksykalnym poświęcono monografię (Szymczak-Rozlach, 2014) oraz kilka prac, które wypełniają lukę w badaniach słowacystycznych w Polsce i na Słowacji (por. Dąbrowska, 1991, 2006; Szymczak-Rozlach, 2008, 2010, 2011).

Interesujące eufemizmy mają funkcję ekspresywną, a ta związana jest z kategorią deminutywności. Ekspresja jest niezwykle istotnym elementem komunikacji międzyludzkiej w wymiarze nominacyjnym, a funkcję ekspresywną uznaję za jedną z dwóch głównych znaków językowych. Powołując się na Teresę Smólkową, stwierdzić można, że ekspresywne składniki znaczenia jednostek leksykalnych niosą dwa rodzaje informacji: jedną o emocjach nadawcy, drugą o stylistycznych cechach ekspresywnych znaków językowych (Smólkowa, 1989).

Problem ekspresywności nurtuje wielu badaczy od dawna, czego dowodem są rozmaite sposoby ujęcia tego zagadnienia. Jak twierdzi Artur Rejter „owo naznaczenie stanem emocjonalnym nadawcy sytuuje jednostki ekspresywne przede wszystkim w spektrum komunikacji spontanicznej, nieoficjalnej, więc potocznej” (Rejter, 2006, s. 58). Ekspresywność języka jest zagadnieniem wielopoziomowym i złożonym. Wśród kompleksowych monografii podejmujących tematykę ekspresywności, często łączonej z emocjonalnością, należy wymienić prace Jaroslava Zimy (1961), Stanisława Grabiasa (1981), Anny Wierzbickiej (1969) czy Bogusława Krei (1969). Choć w polskich i słowackich pracach leksykologicznych temu zagadnieniu są poświęcone liczne artykuły naukowe Renaty Grzegorzycowej (1978), Pavla Ondrusa (1972), Kláry Buzássyovej (1995), czy Ľubicy Balážovej (2010), to jednak brak było kompleksowej monografii w języku słowackim, ujmującej problematykę wybranych jednostek melioratywnych. Tę lukę, choć częściowo wypełniła moja monografia (Szymczak-Rozlach, 2014), choć pozostałe jeszcze inne aspekty badań, jak choćby miejsce eufemizmów na płaszczyźnie stylistycznej.

Zagadnienie ekspresywności szczegółowo charakteryzuje J. Zima (1961), czeski lingwista, który wyraźnie dokonuje rozróżnienia znaków ekspresywnych od ekspresywnych użyć znaków i wydziela trzy typy ekspresywności: inherentną, adherentną i kontekstową. Z kolei S. Grabias (1981) przypisuje ekspresywność znakom predykatywnym i nominatywnym. Wśród nominatywnych wyróżnia przykłady o eksplicytnych (jawnych) wykładnikach ekspresywności, którymi są wyspecjalizowane formanty, zmiany znaczenia oraz wyrazy, w których ekspresywność tkwi implicytnie. Eksplicytna i implicytna emocjonalność u S. Grabiasa odpowiada wyszczególnionej ekspresywności inherentnej i adherentnej u J. Zimy. Informacje o ekspresywności niosą odpowiednio formanty, które są jednostkami polifunkcyjnymi, co znaczy, iż oprócz funkcji strukturalnej i syntaktycznej mogą pełnić funkcję semantyczną. Składnik ekspresywny formantu wskazuje na aprobatę, dezaprobatę lub emocjonalną ambiwalencję względem komunikowanych faktów (por. Grabias, 1981, s. 50 – 53).

Niniejsze rozważania na temat funkcjonowania kategorii ekspresywności w badaniach słowiańskich (głównie słowackich) mają na celu nie tylko zasygnalizowanie różnych stanowisk badawczych, ale również spojrzenie na problematykę melioratywów z szerszej perspektywy. Wśród derywatów eufemizujących (*quasi-deminuty-*

wów) oraz deminutywów wyróżniamy kategorie rzeczowników, przymiotników i czasowników. Granice jednostek tworzących kategorię melioratywów są rozmyte i bardzo płynne. Świadczy o tym chociażby brak konsekwencji w prezentowanych klasyfikacjach tych jednostek, a zwłaszcza deminutywów w językach słowiańskich (por. prace E. Siatkowskiej, 1967; S. Warchoła, 1984). Wielu badaczy stwierdza, iż znaczeniu małości w formacjach melioratywno-deminutywnych towarzyszy znaczenie pieszczotliwości. Stąd liczne spory lingwistów na temat stanowienia odrębnych kategorii deminutywów, hipokorystyków czy melioratywów (choć w mniejszym stopniu), a także na temat problemu ich rozgraniczenia. Znaczenie tych jednostek zależy w dużym stopniu od kontekstu i konsytuacji. Samo pojęcie melioryzacji związane jest z rodzajem zmiany semantycznej, pewnego przeobrażenia semantycznego inie jest notowane w leksykonach językoznawczych. Dość powszechnie uważa się, że określa on zmianę znaczeniową, w której wyraz przyjmuje dodatni odcień semantyczny. Melioryzacja polega również na tym, jak podkreśla Anna Dąbrowska (2006, s. 60), że dotychczas negatywnie oceniane zjawisko, a tym samym i wyraz, wskutek nadania mu nowej nazwy, jest oceniane lepiej, przy czym nie musi to być sprzężone z pejoratywizacją wyrażenia pełniącego funkcję eufemizmu. W literaturze lingwistycznej słowackiej pojęcie to jest powszechnie znane i utożsamiane z terminem: *eufemizm*. Termin ten rejestrują odpowiednio: *Slovník jazykovedných termínov* (Horecký – Rácová, 1979) oraz słowniki jednojęzyczne odpowiednio: *Slovník slovenského jazyka* (dalej SSJ), *Krátky slovník slovenského jazyka* (dalej KSSJ), *Slovník súčasného slovenského jazyka* (dalej SSSJ). Eufemizmy i deminutywa są konstruowane i odnotowywane metodą gniazd słowotwórczych. Na przykład tzw. „gniazdowane deminutywa” mogą mieć formy wariantywne, np. *frajer*; *frajerček*, *frajerík* – (zdrob.) lub mogą tworzyć wielostopniowe derywaty deminutywne: *dážď*, *dáždik* (zdrob.), *dáždiček* (zdrob. expr.). Z kolei wyrazy z osłabionym znaczeniem deminutywnym opracowane są jako warianty, jeśli są stosowane w tej samej funkcji, np. *fl'aša* – *fl'aška*.

Materiał językowy związany z eufemizмами i deminutywami pochodzi przede wszystkim ze dostępnych słowników jednojęzycznych języka słowackiego i jest weryfikowany w narodowym korpusie języka słowackiego. Obiektem szczegółowej analizy czynimy formacje melioratywno-deminutywne, występujące również w funkcji eufemizującej. Spośród formacji melioratywnych na szczególną uwagę zasługują eufemizmy, wśród których nie brak formacji deminutywnych, a także leksyki dziecięcej. W swoich badaniach zajmujemy się izolowanymi jednostkami leksykalnymi, funkcjonującymi w systemie.

1. Deminutywa i eufemizmy z formantami deminutywnymi deminutywność jest kategorią słowotwórczą, której istotą jest modyfikacja cechy obiektu bądź intensywności pojęcia wpisanego w rzeczownik. Kłopoty w ocenie wartości deminutywnego leksemu wynikają przede wszystkim z wielofunkcyjności formantów: *-ik*, *-ka*,

które tę wartość kreują. Jednak największym kłopotem w interpretacji deminutywów jest ich związanie z funkcją ekspresywną. Najnowsze badania w tym zakresie były prowadzone bardzo intensywnie. Pokłosiem badań była publikacja wydana w 2015 roku, w Słowenii, poświęcona deminutywności w słowiańskich badaniach słowotwórczych. Krystyna Kleszczowa i Magdalena Pastuch (2016, s. 331) podkreśliły, iż: „wachlarz poruszanych zagadnień był zadziwiająco szeroki w kwestiach materiałowych i teoretycznych. Skomplikowane okazało się zakreślenie słowotwórczej kategorii deminutywów”. Ponadto problem granic deminutywności komplikuje fakt, iż jest to kategoria semantyczna możliwa do wyrażania środkami innymi niż słowotwórstwo. Te i inne problemy podejmowane przez różnych badaczy (m. in. Kleszczowa, 2015; Janočková, 2015) świadczą o niejednorodności kategorii deminutywów. Formanty deminutywne w derywatach nie tylko sygnalizują małość obiektu, ale także wyrażają subiektywny stosunek mówiącego do przedmiotu wypowiedzi. Te dwie funkcje deminutywów w systemie i tekście wymagają ściślejszych kryteriów ich rozróżniania. Prowadzi to też do konieczności zdefiniowania terminu **nazwy deminutywne** w celu adekwatnego przedstawienia w leksykografii obu typów derywatów: semantycznych i ekspresywnych, a także konieczność rozgraniczenia kwalifikatorów funkcjonalnych, towarzyszących ich opisom leksykograficznym.

Jeśli chodzi o istotę deminutywów w literaturze slawistycznej i ogólnojęzykoznawczej, to cechy wyróżniające tę kategorię mają charakter zarówno semantyczny, jak i strukturalny. Wszystkie opracowania slawistyczne omawiające formacje deminutywne, wskazując na zakres pojęcia deminutywności, podkreślają, że na wyobrażenie mniejszego przedmiotu często nakłada się specjalne (najczęściej dodatnie) zabarwienie uczuciowe. Wówczas formant słowotwórczy nie tylko sygnalizuje znaczenie małości, lecz staje się również nosicielem znaczenia ekspresywnego. Wśród znanych klasyfikacji deminutywów uwzględniających semantyczno-funkcjonalny punkt widzenia wyróżnia się deminutywa prawdziwe, formalne oraz quasi-deminutywa. Z kolei Ewa Siatkowska (1967) wydzieliła dwie grupy: deminutywa właściwe (*kólko* – *kóleczo*), odpowiednio słowackie: *chalupa* – *chalúpka* i emfaticzne (*matka* – *mateczka*, odpowiednio słowackie: *matka* – *maminka*). Natomiast Jarmila Trnková (1991) wydzieliła deminutywa kwantytatywne (*koliesko* – *malé koleso*) i kwalitatywne (*mliečko*, *vínko*) oraz typy mieszane kwantytatywno-kwalitatywne (*bytík* – mały, ale ułulny byt, podobnie *domček*). Ponadto jest sporo takich przykładów leksemów, które mają formalnie kształt deminutywa, ale nie spełniają ani jednego warunku, aby je zaliczyć do tej kategorii. Są to takie derywaty rzeczownikowe, jak: *cukrík*, *balík* czy *listok*. Wśród nich przykłady rzeczowników, które semantycznie nie mają cechy modyfikującej, a ich formalne podobieństwo z deminutywami jest spowodowane polisemią sufiksów w języku słowackim (np. ten sam sufiks można wykorzystać do wyrażenia zdrobnienia czy zmiany kategorii paradygmatu, np. *rúčka*, *učitelka*). Inna badaczka deminutywów, Matilda Hayeková (1957) wyróżnia takie leksemy, które są na granicy pomiędzy deminutywami właściwymi (**pravé**

zdrobneniny) a niewłaściwymi (**nepravé zdrobneniny**); to są np. *knižka*, *ceruzka*. Formalnie są to zdrobnienia, jednak stanowią warianty wyrazu podstawowego, są to przykłady derywatów zleksykalizowanych.

Słowackie deminutywa są tworzone wyłącznie sposobem sufiksальnym. Wśród produktywnych sufiksów deminutywnych należy wyróżnić męskie: *-ík/-ik*, *-ok*, *-ko*, *-ček/-tek*, *-ec*, *-ul'ko*, *-uško*; żeńskie: *-ka*, *-ička*, *-očka/-ôčka*, *-inka*, *-uška*; nijakie: *-ko*, *-ce*, *-ičko*, *-iečko/-ečko*. Deminutywa, które należą do słotwórczej kategorii modyfikacyjnej, są środkiem par excellence eufemizującym, lecz nie zawsze eufemizują (!), to znaczy, że nie każde deminutywum jest eufemizmem i nie każdy eufemizm pełni funkcję zdrabniającą. Eufemizmy, które stanowią przedmiot moich badań, traktowane są w definicjach słowackich jako jednostki nacechowane, wartościujące dodatnio, łagodzące negatywne konotacje związane z rzeczywistością, często drastyczną czy niemiłą. Mamy przy tym do czynienia z językowymi środkami ekspresywnymi, tworzącymi wraz z wyrazami zastępowanymi relacje synonimiczne bądź quasi-synonimiczne. Eufemizmy są pojmowane jako wyrazy ekspresywne ewentualnie słowa z określoną miarą ekspresywności. W swoich badaniach starałam się uwzględnić problem relacji między eufemizmem a ekspresywnością, a podstawę podejmowanych rozważań odnajduję w ekspresywności pojmowanej antonimicznie, określanej przez pole znaczeniowe właściwości pozytywnej i negatywnej, gdzie z jednej strony reprezentują ją melioratywa, a z drugiej – pejoratywa. Tę drugą kategorię pozostawiam na marginesie niniejszych rozważań.

Eufemizmy stanowią część leksyki ekspresywno-emocjonalnej, jednak ekspresywność nie jest ich dominantną właściwością, ale może nią być, świadczą o tym niektóre z przedstawionych przykładów jednostek leksykalnych, powstałych w drodze derywacji sufiksальной, np. *hlúpôstka*, *darebáčik*, *hlúpučky*, *chvastúnik*. Eufemizmom i zjawisku eufemizacji towarzyszy ekspresywność, co wyraźnie zaznacza Jozef Mistrík: „Eufemizmy sú vždy emocionálne zafarbené a vhodné sú do príležitostných rečníckych prejavov, do kondolenčných listov alebo do nepríjemných správ o nešťastí a nehodách” (Mistrík, 1997, s. 82). Nacechowanie ekspresywne dotyczy zarówno derywatów deminutywnych o charakterze eufemizującym, jak i obrazowych kolokacji o charakterze frazeologicznym.

Deminutywa eufemizujące są przykładem ekspresywności melioratywnej. Jest to zazwyczaj rodzaj relacji kwantytatywno-kwalitatywnej, gdzie między znaczeniem podstawowym wyrazu a znaczeniem sufiksu zdrabniającego obserwuje się brak kongruencji, por. *mrzák* ('biedak') – *mrzáčik* ('biedaczek'). Formant w wyżej wymienionym wyrazie podstawowym ma znaczenie augmentatywne. W chwili utworzenia nowego derywatu *mrzáčik* dochodzi do swoistego dysonansu znaczeniowego (inaczej – rozprzężenia znaczeniowego) między nim a wyrazem podstawowym, gdyż formant deminutywny nadaje nowemu leksemowi znaczenie złagodzenia, czyli znaczenie eufemistyczne. Wyrażaniu uczuć o nacechowaniu dodatnim służą w języku słowackim rozmaite inne formanty, np. *-ko*, *-ek*, *-ček*, *-ik/-ik*. Poprzez

dołączenie formantów sufiksalnych dochodzi do osłabienia znaczenia negatywnego danego leksemu, o czym świadczą następujące przykłady: *leňoch* 'lenivý človek, tvor, lenivec' + formant *-ko* = *leňoško*; *hlupák* + formant *-ik* = *hlupáčik*, podobnie: *hrbáčik* od 'hrbatý človek', *huncútik* od *huncút* (expr.) 'figliar, prefikaný človek'.

Eufemizują tylko te derywaty o niskim poziomie wulgarności, które stanowią określenia zastępcze, łagodzące, osłabiające cechy negatywne, związane przede wszystkim z wyglądem czy właściwościami, a także charakterem człowieka. Wskazany typ deminutywów jest zazwyczaj stosowany w komunikacji z dziećmi i ma zabarwienie pozytywne dodatnie, ze względu na nazwanie pierwotnie „małego obiektu”, a jednocześnie „obiektem” bardzo miłego i bliskiego, chociaż charakteryzowana cecha czy właściwość może być negatywna (*chytráčik* od *chytrák* (pejor.) 'prefikany, listivý človek'; *bachráčik* od *bachráč* – (pejor.) 'človek s veľkým bruchom').

Znaczna ilość derywatów tworzona jest za pomocą produktywnego formantu *-ik* i są to struktury deminutywne emfaticzne (por. Siatkowska, 1967, s. 157). Przyrostek wnosi wyłącznie informacje o emocjonalnym zaangażowaniu nadawcy. Podobnie z innymi grupami wyrazów, np. z kategorią rzeczowników rodzaju męskiego, których cechy negatywne zostają osłabione za pośrednictwem sufiksu. Są to leksemy o charakterze potocznym. Warto zaznaczyć, że P. Ondrus (1972), charakteryzując zdrobnienia w języku słowackim, mówi o tzw. uzupełniającym znaczeniu deminutywów, tj. o jakościowym, ilościowym i jakościowo-ilościowym. Pierwszy typ deminutywów reprezentują takie grupy zdrobnień, jak: *mestečko*, *lesík*, *hôrka*. Drugi typ nawiązuje do zabarwienia melioratywnego lub nacechowania pejoratywnego, np.: *chlebiček*, *vodička*, *románik*, *pisárik*. Natomiast trzeci – tzw. typ mieszany jest najczęściej manifestowany przez sufiks i obejmuje takie przykłady, jak: *dievčatko*, *ručička*, *chlebiček*. Niektóre deminutywa utraciły znaczenie zdrobniałości, wyrażają jedynie pewien wariant znaczenia wyrazu podstawowego, np. *łyžička*, *článok*. Pewne deminutywa w niektórych sytuacjach nabierają właściwego znaczenia tylko w określonym kontekście: *Janko je chlapík!* Tak jest właśnie w przypadku deminutywów, występujących w funkcji eufemizmów. Tworzą one specyficzną i złożoną podgrupę derywatów leksykalnych o złożonych relacjach między słowotwórczym rzeczywistym znaczeniem ilościowym a ekspresywnym znaczeniem jakościowym. Rzeczownikowe formacje deminutywne są najbardziej produktywną kategorią rzeczowników w językach słowiańskich. Cechy wyróżniające kategorie zdrobnień w systemie derywacyjnym rzeczowników mają charakter zarówno semantyczny, jak i strukturalny. W języku słowackim same deminutywa stanowią 2/3 derywatów sufiksalnych (Mistrík, 1997, s. 82).

2. Oprócz rzeczowników niezwykle produktywne i ekspansywne są również przymiotniki, lecz w przypadku tych właśnie derywatów, np. *hlúpučký*, *sprostučký*, *tlstučký*, *tučnučký* (expr. zjemn.) chodzi o formacje ekspresywne, wyrażające swoje natężenie (intensywność) cechy. Intensywność jest traktowana często jako pod-

stawa ekspresywności, choć wpisuje się ją raczej w strukturę semantyczną, natomiast ekspresywność jest łączona z emocjonalnością i stanowi dodatkowe zabarwienie jednostki, jak w przypadku deminutywów o funkcji eufemizującej (por. Straš, 2008, s. 20 – 25). Podane wyżej formacje przymiotnikowe są to formy powstałe w drodze derywacji sufiksальной, gdzie sufiks nadaje przymiotnikowi zabarwienie pozytywne. Funkcję taką w języku słowackim wypełniają rozmaite sufiksy, np. *-učký*, *-unký*, *-ulinký* (*tučnučký*, *chudunký*, *chudulinký*).

Wśród eufemizmów słownikowych (leksykalnych) przeważają deminutiwa łączące urobione od podstawy rzeczownikowej lub przymiotnikowej przy pomocy sufiksów melioratywnych: *-ik/-ík*, *-ko*, *-ček*, *-čík*, *-učký*. Są to przede wszystkim derywaty rzeczownikowe i przymiotnikowe. O neutralizacji polisemiczności wskazanych formantów decyduje przede wszystkim kontekst. Deminutiwa w funkcji eufemistycznej ujawniają emocjonalny stosunek nadawcy, wskazują na swoistą poufałość, familiarny charakter oraz swojskość.

3. O melioratywności można także orzec w stosunku do derywatów czasownikowych (**slovesné deminutíva**), pełniących rolę swoistych intensyfikatorów, wyrażających różny stopień ekspresywności, gdzie intensywność cechy jest sygnalizowana w sposób morfologiczny, np. *čuškať* od *čušať* lub *grckať* od *grcať*, *vrackať* od *vracať*. Niektórzy autorzy mówią o quasi-deminutywności (por. Nagórko, 2004, s. 192). Z kolei Nicol Janočková (2015, s. 123) zaznacza, iż tu „deminutywność nie odnosi się do kwantytatywnej strony nazwy, ale raczej do kwalitatywnej”, a to do wyrażenia określonej intensywności czynności czasownika, np. *Deti sa hrajkajú na piesku*. Natomiast Jarmila Bartáková (1995) proponuje termin: czasowniki intensyfikujące. Niektóre przykłady czasowników ekspresywnych, stopniujące intensywność cechy ekspresywnej mają charakter eufemizmów i są używane w komunikacji i kontakcie z dziećmi, np. *papkať*, *plačkať*, *grckať*. Derywaty czasownikowe mają tzw. pryznak zdrobnenosti (derywaty z cechą deminutywności) jako swoiste intensyfikatory morfologiczne osłabiają znaczenie negatywne leksemu. Znaczenie intensywności obecne w kontekście interesujących derywatów eufemizujących koncentruje się wokół problemów komparacji, a także pozostaje w ścisłym związku z kategoriami kwantytatywności i kwalitatywności. Derywaty modyfikowane, czasownikowe to też ekspresywne zdrobnienia z formantem *-k-*, które można użyć ze względów grzecznościowych, np. *bežkať* (rýchlo sa pohybovať) lub *driemkať* (slabo spať). Stanowią one niezwykle produktywną grupę formacji deminutywnych w języku słowackim w odróżnieniu od derywatów, występujących w polszczyźnie w ilościach śladowych.

Jednak nie wszystkie słowackie czasowniki deminutywne eufemizują. Eufemizacji poddają się tylko te deminutiwa werbalne, których używamy w komunikacji dorosłych z dziećmi lub takie, które służą nawiązywaniu kontaktu, np. specyficzne, „infantylnie” czasowniki: *kakuškať*, *cikuškať*, itp. Słownictwo łagodne, stonowane,

które pojawia się w rozmowie dorosłych z dziećmi jest nasycone deminutywami o funkcji ekspresywnej. Wśród nich derywaty rzeczownikowe, przymiotnikowe i wspomniane już wcześniej czasownikowe, np.: *šerblík/kakáčik*, *záchodík*, *peknuč-ký*, *peknunký*, *špinkavý*, *zlatučký*, *kakat'*, *kakinkat'*, *ležkat'*, *papat'*, *spinkat'*. Wśród przytoczonych przykładów jest wiele określeń eufemistycznych, utworzonych od leksemów nacechowanych negatywnie, np. *můj srůčik malý*; *ty malá kozička*; *malý cigánik*; *opička jedná malá*. Jak już zaznaczyłam wcześniej, nie wszystkie słowackie deminutywa pełnią funkcję eufemizującą, tylko te, które osłabiają negatywne znaczenie leksemu. Nie tworzą one nazwy faktycznie mniejszej niż w podstawie słowotwórczej, lecz opierając się na istniejących skojarzeniach, przedstawiają dane zjawisko w dużo korzystniejszym, lepszym świetle. Dodatkowym elementem łagodzącym ową negatywność leksemu może być występujący równolegle odcień komizmu (por. *ritka*, *ritulienka*).

4. Do opisu melioratywów w słowniku (por. KSSJ, 2003) stosuje się środki leksykalne – tzw. wartościujące kwalifikatory oznaczone skrótem (expr.). W ramach ekspresywności wyróżnia się wyrazy o rozmaitym zabarwieniu. Słowackie eufemizmy są wyróżnione za pomocą odpowiedniego kwalifikatora: (zjemn.) wyrazy (*zjemnené* alebo *eufemistické*). Wśród kwalifikatorów (zjemn.) rejestrujemy eufemizmy utworzone od pejoratywnych lub zbliżonych pejoratywnie leksemów, np.: *blázonko*, *maml'asko*, *hnevkat' sa*. Słowniki starsze, takie jak (SSJ) oraz (KSSJ) w tym miejscu stosują kwalifikator (oslab.). Natomiast niektóre jednostki leksykalne tzw. deminutywa niewłaściwe (*nepravé deminutíva*) ze znaczeniem osłabionym: (oslab.) pełnią funkcję eufemistyczną, jednak ich słownik eksplicytnie nie notuje. Współcześnie stosuje się jednolity kwalifikator funkcjonalny (*funkčný*), w ramach którego można wyróżnić rozmaite kwalifikatory emocjonalno-wartościujące oznaczające leksykę melioratywną: (expr., hypok., det., fam., žart.). Wśród melioratywów substantywnych oznaczonych odpowiednio kwalifikatorami: (zdrob. expr.) i (zdrob. i expr.) możemy wskazać następujące przykłady jednostek: *čajík*, *džúsik*, *bryndzička*, *centimetrik*, *izbička*, *jablčko*, *kozička*. W pierwszej grupie jednostek leksykalnych forma słowotwórcza deminutywa owej deminutywności nie wyraża, natomiast akcentuje ekspresywne znaczenie leksykalne. Druga grupa wyraża rozmiar oraz zabarwienie dodatnie danej jednostki leksykalnej. Kwalifikatorem (hypok.) opatrzone są takie leksemy – osobowe deminutywa, które charakteryzują różne stopnie pokrewieństwa, np.: *kmotrička*, *kolegynka*, *kapláňko*, *farárko*. Te derywaty dominują w komunikacji potocznej i nieoficjalnej. Jeśli chodzi o dane liczbowe to KSSJ podaje 35 eufemizmów oznaczonych eksplicytnie kwalifikatorem (zjemn.) i (zdrob.). Obejmuje przede wszystkim formy deminutywne – derywaty utworzone w drodze derywacji, urobione od podstaw rzeczownikowych lub przymiotnikowych, czasem czasownikowych. W najnowszym słowniku SSSJ (2006, 2011) w pierwszym jego tomie jest około 16 wyodrębnionych przez kwalifikator funkcyjny jednos-

tek eufemizujących, a w drugim już 41 interesujących haseł, które często oprócz kwalifikatora (zjemn.) podają jeszcze inne kombinacje kwalifikatorów: (zdrob. zjemn.), (expr. zjemn.), np. **bambuľko** (zdrob. zjemn.): *to je tiež taký b.*; **bruško** (zdrob.) *brucho dieťaťa al. malého zvieráťa: mať boľavé b.*; *položiť dieťa na b.*; (expr. zjemn.) **čučkať**; (expr. zjemn.) **spať**; syn. *spinkať*, *hajať: pekne čučkaj!*; *mami, ešte nejdeme č.* (zjemn. al. iron.). W słowackiej leksykografii nie ma tradycji oznaczania eksplicytnie wszystkich eufemizmów lub wyrażen eufemistycznych, tym bardziej zwrotów eufemistycznych. Wiąże się to z brakiem sygnalizowania w słowniku jednostek o pozytywnej ekspresywności. Natomiast w najnowszym SSSJ obserwuje się tendencję do konwencjonalizacji deminutywnych formacji nazw osób, nominowanych na podstawie wykonywanych czynności intelektualnych i ich ironicznego zabarwienia, np. *taký advokátik, učiteľik* w odróżnieniu od **poľnohospodárík*. Wprowadzenie tzw. „funkcjonalnych” kwalifikatorów w SSSJ zakłada istnienie trzech norm: językowej, stylowej i komunikacyjnej. Poprzez stosowanie tego typu kwalifikatorów zawężamy kryteria użycia danej jednostki leksykalnej, a jednocześnie obserwujemy obraz zmian o charakterze dynamicznym. Stąd w opisie leksykograficznym mogą funkcjonować tzw. jednostki nacechowane – **príznakové lexikálne jednotky** – *expr., hypok., eufem. (zjemn.), det., žart., pejor. i iron.* Wybiórczo traktowana jest również leksyka tabuizowana, stanowiąca integralną część komunikacji potocznej (vulg.), (hrub.). Wśród problematycznych kwalifikatorów należy wskazać obecność w słowniku języka słowackiego kwalifikatora (det.). Zresztą wyróżniony kwalifikator nie bardzo się mieści w wyodrębnionej klasyfikacji wszystkich kwalifikatorów, raczej będzie stanowić element socjolektu. Słowacki kwalifikator (det.) odnotowujemy aż przy 42 przykładach. Sporą część jednostek leksykalnych stanowią deminutywa, zresztą stanowią one stały składnik słownictwa literatury dziecięcej. Służą nawiązaniu bardziej bezpośredniego kontaktu z małym czytelnikiem, a po za tym odbijają pieśczośliwy stosunek dorosłych do dzieci. Leksyka dziecięca nabiera cech melioratywnych w konkretnej sferze komunikacji językowej.

Ograniczony materiał w sensie ilościowym, jak i w zakresie reprezentowanych przykładów nie upoważnia mnie do formułowania ostatecznych wniosków. Pozwala jedynie na uchwycenie niektórych uwarunkowań typowych dla kategorii melioratywów, obejmujących deminutywa i eufemizmy o formantach deminutywnych, ewentualnie pojmowanych jako quasi-deminutywa. Istotną kwestią jest problem wiązania i oddzielenia deminutywów od eufemizmów, a także związanie kategorii deminutywności z ekspresywnością.

Bibliografia

BALÁŽOVÁ, Ľubica: Osobné (depersonálne) deminutíva: špecifická polysémia a jej lexikografické spracovanie. In: *Slovo – Tvorba – Dynamickosť*. Na počesť Kláry Buzássyovej. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2010, s. 209 – 223.

BARTÁKOVÁ, Jarmila: Modifikované slovesa s morférou -k- v slovenčine a češtine. In: Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity. Řada jazykovědná. A. 43. Red. I. Pospíšil. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity 1995, s. 105 – 111.

BUZÁSSYOVÁ, Klára: Lexikálne zmeny v súčasnej slovenčine. (Tendencie, motívy, komunikačné efekty). In: Języki słowiańskie 1945 – 1995. Gramatyka – Leksyka – Odmiiany. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej. Red. S. Gajda. Opole: Uniwersytet Opolski 1995, s. 195 – 203.

BUZÁSSYOVÁ, Klára – JAROŠOVÁ, Alexandra (eds.): Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. [1. zv.]. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2006. 1134 s.

DĄBROWSKA, Anna: Kwalifikowanie eufemizmów przez niektóre współczesne słowniki języka polskiego. In: Język a kultura. T. 1. Podstawowe pojęcia i problemy. Red. J. Anusiewicz – J. Bartmiński. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 1991, s. 209 – 229.

DĄBROWSKA, Anna: Eufemizmy współczesnego języka polskiego. Łask: Wydawnictwo Łask 2006. 428 s.

GRABIAS, Stanisław: O ekspresywności języka: ekspresja a słowotwórstwo. Lublin: Wydawnictwo Lubelskie 1981. 216 s.

GRZEGORCZYKOWA, Renata: Struktura semantyczna wyrażen ekspresywnych. *Prace Językoznawcze* 91. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego 1978, s. 117 – 123.

HAYEKOVÁ, Matilda: Ešte o formálnych zdrobneninách. In: Slovenská reč, 1957, roč. 22, č. 6, s. 359 – 363.

HORECKÝ, Ján – RÁCOVÁ, Anna: Slovník jazykovedných termínov. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 203 s.

JANOČKOVÁ, Nicol: Slovesné deminutíva v slovenčine. In: Manjšalnice v slovanskih jezikih: oblika in vloga. Ed. I. Stramljic. Maribor: Univerzita v Mariboru 2015, s. 122 – 136.

JAROŠOVÁ, Alexandra – BUZÁSSYOVÁ, Klára (eds.): Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. [2. zv.]. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2011. 1088 s.

KAČALA, Ján – PISÁRČIKOVÁ, Mária – POVAŽAJ, Matej (eds.): Krátky slovník slovenského jazyka. 4., dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2003. 985 s.

KLESZCZOWA, Krystyna – PASTUCH, Magdalena: Deminutywność w słowiańskich badaniach słowotwórczych. In: *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 51. Sprawozdanie z konferencji Komisji Słowotwórczej przy Międzynarodowym Komitecie Słowistów (Słowenia, Maribor, 25 - 29 maja 2015). Warszawa: Instytut Sławiastyki Polskiej Akademii Nauk 2016, s. 330 – 339.

KLESZCZOWA, Krystyna: Neutralizacja deminutywności w polskich derywatach. In: *Manjšalnice v slovanskih jezikih: oblika in vloga*. Ed. I. Stramljic. Maribor: Univerzita v Mariboru 2015, s. 159 – 168.

KREJA, Bogusław: Słowotwórstwo rzeczowników ekspresywnych w języku polskim. *Formacje na -ik, -k, -isko, -ina*. Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe 1969. 223 s.

MISTRÍK, Jozef: Štylistika. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1997. 600 s.

NAGÓRKO, Alicja: Tendencje w sferze pragmatyczno-stylistycznej. In: *Komparacja współczesnych języków słowiańskich. Słowotwórstwo. Nominacja*. Red. nauk. I. Ohnheiser. Opole: Uniwersytet Opolski 2004, s. 189 – 197.

ONDRUS, Pavol: Slovenská lexikológia 2. Náuka o slovnej zásobe. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1972. 90 s.

PECIAR, Štefan (ved. red.): Slovník slovenského jazyka. [1. – 6. zv.]. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959 – 1968. 815 s.

REJTER, Artur: Leksyka ekspresywna w historii języka polskiego. *Kulturowo-komunikacyjne konteksty potoczności*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Śląskiego 2006. 272 s.

SCHNEK, Richard: K otázke expresívnych slov. In: Slovenská reč, 1956, roč. 21, č. 1 – 2, s. 73 – 76.

SIEROTWIŃSKI, Stanisław: Słownik terminów literackich. Warszawa – Wrocław – Kraków: Ossolineum 1986. 307 s.

SIATKOWSKA, Ewa: Deminutywa rzeczownikowe we współczesnych literackich językach zachodniosłowiańskich. In: *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. T. 6. Red. T. Lehr-Splawiński. Warszawa: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk 1967, s. 157 – 170.

SMÓLKOWA, Teresa: Nominacja językowa na materiale nazw rzeczownikowych. Wrocław – Warszawa – Kraków: Ossolineum 1989, s. 146.

STRAŚ, Ewa: Kategoria intensywności we frazeologii języka polskiego i rosyjskiego. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2008. 48 s.

SZYMCZAK-ROZLACH, Mariola: Eufemizacja leksyki słowackiej w komunikacji międzyjęzykowej. In: *Jazykovedný časopis*, 2008, roč. 59, č. 1 – 2, s. 55 – 63.

SZYMCZAK-ROZLACH, Mariola: Eufemizmy w wybranych słownikach języka polskiego i języka słowackiego. In: *Slovo – Tvorba – Dynamickosť*. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2010, s. 224 – 234.

SZYMCZAK-ROZLACH, Mariola: Tabu a eufemizmy w języku słowackim i polskim. In: *Slovenčina (nielen) ako cudzí jazyk v súvislostiach*. Ed. Ľ. Žigová – M. Vojtech. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2011, s. 107 – 119.

SZYMCZAK-ROZLACH, Mariola: Eufemizmy we współczesnym języku słowackim. Katowice: Wydawnictwo Naukowe 2014. 226 s.

TRNKOVÁ, Jarmila: O substantívnej deminutívnej derivácii v slovenčine. In: *Slovenská reč*, 1991, roč. 56, č. 2, s. 87 – 95.

WIERZBICKA, Anna: Problemy ekspresji. Ich miejsce w teorii semantycznej. In: *Dociekania semantyczne*. Wrocław: Ossolineum 1969, s. 33 – 61.

ZIMA, Jaroslav: *Expresivita v súčasnej češtině. Studie lexikologická a stylistická*. Praha: Nakladatelství ČSAV 1961. 282 s.

WARCHOŁ, Stanisław: Geneza i rozwój słowiańskich formacji ekspresywnych z sufiksalnymi -k- i -c-. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1984. 416 s.